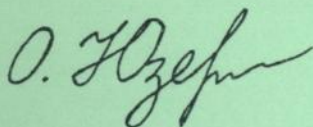

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ МИСТЕЦТВОЗНАВСТВА, ФОЛЬКЛОРИСТИКИ
ТА ЕТНОЛОГІЇ ІМ.М.Т.РИЛЬСЬКОГО**

ЮЗЕФЧИК ОКСАНА ЛЕШИКІВНА

УДК 78 (477)

**ДІЯЛЬНІСТЬ КАБІНЕТУ МУЗИЧНОЇ ЕТНОГРАФІЇ ВУАН
У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ
МУЗИЧНОЇ ФОЛЬКЛОРИСТИКИ КІНЦЯ ХІХ –
ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТ.**

17.00.03 – музичне мистецтво

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата мистецтвознавства

Київ-2000

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у відділі культурології та етномистецтвознавства Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім.М.Т.Рильського НАН України.

Науковий керівник – доктор мистецтвознавства, професор
ГРИЦА СОФІЯ ЙОСИПІВНА,
провідний науковий співробітник
відділу культурології та етномистецтвознавства
Інституту мистецтвознавства, фольклористики
та етнології ім.М.Т.Рильського НАН України.

Офіційні опоненти – доктор мистецтвознавства, професор
КОРНІЙ ЛІДІЯ ПИЛИПІВНА,
професор кафедри історії української музики
Національної музичної академії України
ім.П.І.Чайковського;

– кандидат мистецтвознавства
ЄФРЕМОВА ЛЮДМИЛА ОЛЕКСАНДРІВНА,
старший науковий співробітник
відділу фольклористики
Інституту мистецтвознавства, фольклористики
та етнології ім.М.Т.Рильського НАН України.

Провідна установа – Одеська державна консерваторія ім.А.В.Нежданової Міністерства культури і мистецтв України, кафедра історії музики і музичної етнографії.

Захист відбудеться " 8 " лютого 2001 року о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.227.01 по захисту дисертацій в Інституті мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім.М.Т.Рильського НАН України (01001, м.Київ-1, вул.Грушевського, 4, IV поверх, актовий зал).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім.М.Т.Рильського НАН України (01001, м.Київ-1, вул.Грушевського, 4, IV поверх).

Автореферат розісланий " 8 " січня 2001 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.О.Микитенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСЕРТАЦІЇ

Актуальність теми. Досі ми не маємо детального і повного дослідження української музичної фольклористики 20–30-х рр. ХХ ст. – періоду, коли відбувся її розвиток в Україні як академічної, коли створювалися установи, що піднесли дану галузь науки від спорадичних досліджень до постійних, підтримуваних і фінансованих державою. Дисертаційна робота дозволяє заповнити цю білу пляму. У дослідженні висвітлюється маловивчена, але яскрава сторінка з історії української музичної фольклористики – діяльність Кабінету музичної етнографії ВУАН (1922–1935рр.) та науково-дослідницький доробок його співробітників – К.Квітки, М.Гайдая, В.Харкова, М.Береговського. На сьогодні доволі повно висвітлена лише наукова спадщина керівника Кабінету К.Квітки та його духовного соратника Ф.Колесси, який працював у Львові. У дослідженні підкреслюється, що Кабінет музичної етнографії ВУАН був вельми важливою науковою інституцією, яка заслуговує належної уваги.

Дисертаційна робота визначає зміст і конструктивні форми діяльності Кабінету музичної етнографії ВУАН, який упродовж 20-х – першої половини 30-х рр. ХХ ст. зробив важливий внесок у записування і дослідження зразків народної музичної творчості, збереження народнопісенних скарбів для майбутніх поколінь, дав приклад поступової і цілеспрямованої підготовки наукових кадрів.

Діяльність Кабінету музичної етнографії ВУАН певною мірою була віддзеркаленням складних процесів, що відбувалися в українському суспільстві та впливали на роботу різних підрозділів Академії наук та інших наукових установ. Тому вивчення даної теми може певною мірою допомогти зрозуміти проблеми, які визначилися в інших галузях тогочасної науки та культури.

В епоху незалежної України актуальним стало опанування кращими зразками наукової спадщини минулого та її критичне переосмислення. Шлях, який пройшла українська музична фольклористика у своєму розвитку, позначений активними пошуками нових методів та форм дослідження, поважними науковими напрацюваннями, які мав, зокрема, Кабінет музичної етнографії ВУАН.

Актуальність теми обумовлена також існуючими тенденціями в сучасній культурології та мистецтвознавстві, які розглядають минуле не просто як

спадщину, а як особливий досвід, що пізнається на певній часовій дистанції. І справді, вироблені співробітниками Кабінету наукові методи, зокрема в галузі порівняльних досліджень музичного фольклору (К.Квітка), та методичні засади збирання і вивчення народної пісенності (К.Квітка, М.Гайдай, В.Харків, М.Береговський) і сьогодні не втратили актуальності.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження має зв'язок з науковою темою "Порівняльно-історичний аналіз української художньої культури в контексті міжнародних взаємин" (протокол №9 від 05.12.1997р.), яка розробляється у відділі культурології та етномистецтвознавства Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім.М.Т.Рильського НАН України.

Метою представленої дисертації є якомога повніший аналіз діяльності Кабінету музичної етнографії ВУАН, його керівника К.Квітки та співробітників – М.Гайдая, В.Харкова, М.Береговського, а також визначення внеску даної інституції в розвиток української музичної фольклористики.

Для досягнення цієї мети, використовуючи архівні джерела, наукові праці та матеріали преси, автор ставить такі завдання:

- проаналізувати внесок вітчизняних та зарубіжних дослідників у галузі збирання та вивчення зразків української народної музичної творчості в кінці ХІХ – на початку ХХ ст.;
- розглянути вплив суспільно-політичного життя 20–30-х рр. ХХ ст. на розвиток української музичної фольклористики та на діяльність Кабінету музичної етнографії ВУАН;
- визначити мету, напрями й основні форми діяльності Кабінету музичної етнографії ВУАН;
- висвітлити фактори, які сприяли процесу збирацької та дослідницької роботи в Кабінеті музичної етнографії ВУАН або ускладнювали його;
- дослідити зв'язок фольклористичної діяльності працівників Кабінету з етнографією та їх співробітництво з іншими структурами ВУАН, що займалися вивченням зразків фольклору, з окремими збирачами та дослідниками народної музичної творчості;
- висвітлити науково-дослідницький доробок співробітників Кабінету музичної етнографії ВУАН.

Об'єктом дослідження є діяльність Кабінету музичної етнографії ВУАН у сфері народознавства, зокрема музичної фольклористики, та основні

структурні елементи і наукові досягнення названої інституції.

Предметом дисертаційного дослідження є збирання й дослідницька діяльність Кабінету музичної етнографії ВУАН в цілому та окремих його співробітників. Особлива увага приділяється тій частині їх наукової спадщини, яка залишилася неопублікованою, а, отже, маловідомою.

Методологічні засади, якими керувався автор, витікають із вимог всебічно і об'єктивно проаналізувати матеріали, що стосуються обраної теми. У роботі використано ретроспективний, історико-аналітичний методи дослідження, метод архівної документалістики, які дозволили глибше розкрити найсуттєвіші ракурси діяльності Кабінету музичної етнографії ВУАН: нагромадження фольклорного матеріалу, його наукову класифікацію, осмислення його функцій для науки, практики та педагогіки.

Наукова новизна дисертаційного дослідження визначається майже повною відсутністю робіт, присвячених розгляду діяльності Кабінету музичної етнографії ВУАН. Автор вперше у вітчизняному мистецтвознавстві на основі аналізу наукової літератури та використання архівних матеріалів із фондів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім.М.Т.Рильського НАН України зробив спробу узагальнюючого дослідження ролі Кабінету музичної етнографії ВУАН у збиральській та науковій роботі у сфері музичної фольклористики. Аналіз наукової спадщини Кабінету поєднується з висвітленням роботи співробітників, які закладали підвалини його діяльності, розробляли теоретичні напрями роботи.

Серед проблем, які виявилися новими або малодослідженими в діяльності Кабінету музичної етнографії ВУАН, варто особливо виділити такі:

- 1) вивчення української народної музики у зв'язку з обрядами, спостереження за побутованням і виконанням пісень, їх регіональними особливостями;
- 2) дослідження українського фольклору у зв'язку з народною творчістю інших слов'янських народів;
- 3) вивчення народної музики національних меншин;
- 4) дослідження дожовтневого і пожовтневого фольклору робітників;
- 5) вивчення музичних інструментів, їх функцій у побуті.

Аналіз даних проблем здійснюється на тлі загальнокультурних процесів, які відбувалися в Україні у 20–30-х рр. ХХ ст., що допомагає рельєфніше оцінити внесок співробітників Кабінету в збереження української народної

творчості.

Практичне значення роботи полягає в тому, що в ній у науковий обіг вводиться широке коло недосліджених або малодосліджених до цього часу джерел. Наведені матеріали можуть бути використані при підготовці узагальнюючих праць з історії української музичної фольклористики, фундаментальної праці з історії Академії наук України, розробці лекційних курсів з етномузикознавства у вузах.

Апробація результатів дисертації. Робота обговорювалася на засіданнях відділу культурології та етномистецтвознавства Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім.М.Т.Рильського НАН України. Основні положення та висновки дисертації апробувалися на Четвертих Гончарівських читаннях (Київ, січень 1997), Четвертому міжнародному конгресі українців (Одеса, серпень 1999), Міжнародній науково-практичній конференції "Україна на межі тисячоліть: етнос, нація, культура" (Київ, травень 2000), Міжнародних наукових конференціях "Українська історична наука на порозі XXI століття" (Чернівці, травень 2000), "Слов'янський світ: погляд у XXI століття" (Київ, травень 2000), Міжнародних науково-практичних читаннях "Українське народознавство: стан і перспективи розвитку на зламі віків", присвячених пам'яті М.Пазяка (1930–1999) (Київ, травень 2000).

Публікації. Результати дослідження знайшли відображення в чотирьох публікаціях загальним обсягом 2,3 друк. арк. у фахових виданнях.

Структура роботи обумовлена метою та завданнями дослідження. Її обсяг – 154 сторінки. Дисертація складається із вступу, чотирьох розділів, висновків, приміток (3 сторінки), списку використаних джерел і літератури (25 сторінок з 280 позиціями), додатків (22 сторінки).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі "Історіографія та огляд джерел" розглядаються праці вітчизняних та зарубіжних учених, які торкаються загальних проблем української музичної фольклористики періоду її становлення (кінець XIX – початок XX ст.), 20–30-х рр. XX ст., а також дослідження, присвячені К.Квітці.

У працях періоду становлення української музичної фольклористики робляться спроби підсумувати здобутки збирачів і дослідників народної музики в Україні. Досягнення української музичної фольклористики найповніше характеризують праці Ф.Колесси "Кілька слів про збирання і

гармонізування українських пісень" (1905), О.Маслова "Украинская народная музыка" (1912), К.Квітки (Т.Борейко) "Новітня українська музична етнографія" (1912).

У 20-х рр. проблемі розвитку української музичної фольклористики присвячена стаття Ф.Колесси "З царини української музичної етнографії" (1925), у якій вчений дає оцінку збирачам та дослідникам народної музики О.Серову, М.Лисенку, П.Бажанському, К.Квітці. Аналізуючи збірник К.Квітки "Українські народні мелодії", Ф.Колесса називає його помітним явищем в Україні і, разом з тим, закликає фольклористів проводити систематичне збирання зразків народнопісенної творчості.

Огляд досягнень у сфері української музичної фольклористики зробив К.Квітка у статтях "Сім років музичної етнографії" (1925), "Музыкальная этнография в послереволюционные годы" (1926), "В справі досліду народної музики неукраїнських елементів людності УРСР" (1929), "Кабінет музичної етнографії Всеукраїнської Академії наук. Його здобутки і завдання" (1930). Значну увагу автор статей приділяє висвітленню роботи Кабінету музичної етнографії ВУАН, зупиняється на його завданнях і досягненнях.

У 20-х рр. К.Квітка написав ряд праць, присвячених діяльності таких фольклористів як М.Лисенко – "М.Лисенко як збирач народних пісень" (1923), "Фольклористична спадщина Миколи Лисенка" (1930), Ф.Колесса – "Філарет Колесса" (1925), П.Демуцький – "Порфи́рій Демуцький" (1928), М.Максимович та О.Аляб'єв – "Максимович і Аляб'єв в історії збирання українських мелодій" (1928).

У 1922 р. була опублікована розвідка М.Грінченка "Історія української музики", в якій автор присвячує цілий розділ розвитку музичної фольклористики в Україні.

У 30-х рр. Ф.Колесса працює над "Історією української етнографії" (не видана), в якій висвітлює діяльність українських, російських та польських вчених на ниві музичної фольклористики.

У повоєнний період були опубліковані праці П.Павлія "Досягнення української радянської фольклористики за 40 років" (1958) та В.Довженка "Українська радянська музична фольклористика передвоєнних років" (1960), у яких характеризується розвиток української музичної фольклористики 20–30-х рр., проте не висвітлюється діяльність К.Квітки як керівника Кабінету музичної етнографії ВУАН. Взагалі, у радянський період багато моментів з історії української музичної фольклористики 20–30-х рр. замовчувалися і не отримували об'єктивної оцінки з боку дослідників.

Фольклористичну діяльність Ф.Колесси висвітлено в монографії С.Грици "Філарет Михайлович Колесса" (1962) та в її розділі про музичну

фольклористику кінця XIX – початку XX ст. в "Історії української музики" в 6-ти томах" (Т. 3. – 1990).

У 1968 р. виходить з друку праця І.Березовського "Українська радянська фольклористика: етапи і проблеми розвитку", в якій висвітлюються основні моменти діяльності Кабінету музичної етнографії ВУАН. Значна увага автором приділена К.Квітці.

У 1978 р. з'являється монографія О.Правдюка "Українська музична фольклористика". У праці розглядаються історичні передумови і процес становлення української музичної фольклористики, діяльність наукових осередків з вивчення музичного фольклору в дорадянський і радянський періоди. О.Правдук коротко висвітлив роботу Кабінету музичної етнографії ВУАН, побіжно торкнувся його співробітників М.Гайдая і В.Харкова та основний наголос зробив на дослідженні діяльності К.Квітки.

Проблем розвитку української музичної фольклористики торкається А.Іваницький у своїх працях "Українська народна музична творчість" (1990) та "Українська музична фольклористика (методологія і методика)" (1997). В останній роботі автор високо оцінює науково-дослідницьку фольклористичну діяльність Ф.Колесси та К.Квітки, зокрема періоду 20-х – початку 30-х рр.

Значний історіографічний доробок становлять праці, присвячені К.Квітці. Робота вченого в галузі музичної фольклористики була високо оцінена ще його сучасниками. Фольклористичну діяльність К.Квітки висвітлюють П.Козицький – "Климент Квітка і сучасна українська музика" (1925), М.Привалов – "Труди по музыкальной этнографии Климента Квитки" (1926), Я.Юрмас – "Музичні постаті. Климент Квітка" (1929) та ін.

З 1930-го р. розпочинається цькування видатного вченого, його наукові праці не публікуються, а в 1933 р. К.Квітку звільняють з роботи у ВУАН. Упродовж 1930–1950-х рр. його ім'я не згадується на сторінках наукових журналів, а фольклористична діяльність замовчується.

Лише в кінці 1950-х рр. з'являються публікації, присвячені діяльності видатного фольклориста. У 1958 р. вийшла з друку стаття Л.Бачинського та Г.Кашеєвої-Квітки "Видатний український музикознавець-фольклорист К.Квітка", в якій автори висвітлюють різні етапи діяльності К.Квітки. Поглядів вченого на хроматизм в українській народній музиці торкається стаття О.Правдюка "Про хроматизм в українській народній мелодиці", опублікована в 1959 р.

У 1960-х рр. виходить з друку ряд статей, присвячених різним епізодам з наукового життя К.Квітки. Роботу дослідника на посаді наукового керівника Кабінету по вивченню музичної творчості народів СРСР при Московській

консерваторії висвітлює праця І.Свиридової "Кабінет народної музики" (1966). Експедиції К.Квітки та О.Курило в с.Кукавку (Поділля) присвячена замітка М.Рябого "Климент Квітка в Кукавці" (1969).

Серед розвідок, написаних у 70–80-х рр., варто відзначити статті В.Іваненка "Буркутські вечори", "Климент Квітка (До 90-річчя від дня народження)", "Шукач краси"(всі – 1970), С.Грици "Видатний учений-фольклорист" (1980), А.Іваницького "Климент Васильович Квітка" (1980), О.Правдюка "К.В.Квітка – теоретик музичного фольклору" (1980), О.Шевчук "Збірник К.Квітки "Українські народні мелодії" і творчість українських композиторів 20-х рр." (1980), "Климент Квітка і українська музична фольклористика перших десятиліть ХХ ст." (1981).

У 1983 р. була опублікована збірка статей, присвячена пам'яті К.Квітки. Серед авторів збірника радянські і болгарські музикознавці – А.Банін, А.Руднева, Т.Попова, Л.Мухаринська, Н.Владикіна-Бачинська, Б.Котляров, В.Слатов, Г.Чхиквадзе, М.Самоковлієв, Т.Джіджев та ін.

У 1971–1972 рр. вийшли з друку два томи вибраних праць К.Квітки (упорядкування, коментарі до виданих праць В.Гошовського, передмова П.Богатирьова). У кінці другого тому надруковано спогади А.Рудневої про К.Квітку та біографію вченого, написану В.Іваненком. У 1985–1986 рр. виходить з друку збірка "Вибрані статті" К.Квітки у двох частинах (упорядкування, коментарі та примітки А.Іваницького).

У 1998 р. опублікована книга А.Сторожук "Климент Квітка: людина, педагог, вчений", у якій зроблена нова спроба висвітлення діяльності видатного етномузикознавця. Автор використала психолого-характерологічний підхід до розгляду наукової спадщини К.Квітки, велику увагу приділила педагогічній діяльності вченого.

Джерельну базу дисертації склали матеріали рукописних фондів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім.М.Т.Рильського НАН України. У роботі використано матеріали фонду 6 (Кабінету музичної етнографії), фонду 8 (Інституту українського фольклору), фонду 12 (Інституту народної творчості і мистецтв), фонду 14 (Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім.М.Т.Рильського), фонду 15 (В.Кравченка), у яких накопичений різноманітний матеріал про діяльність Кабінету музичної етнографії ВУАН та його співробітників. Фонд 6 містить значну кількість звітів про роботу співробітників Кабінету, проблеми, які стояли на їх дослідницькому шляху. Значну частину цього фонду складають неопубліковані рукописні збірники пісень та мелодій, зібрані К.Квіtkoю, В.Харковим, М.Гайдаєм, їх наукові праці. Серед матеріалів даного фонду – різні програми, зокрема радіопередачі з Кабінету

музичної етнографії ВУАН, програми радіоконцертів. У фонді 6 широко представлене листування Кабінету з Всеукраїнською Академією наук, з музичними закладами, науковими діячами, кореспондентами.

У другому розділі *"Передумови діяльності Кабінету музичної етнографії Всеукраїнської Академії наук. Українська музична фольклористика кінця XIX–початку XX ст."* дисертант констатує, що в кінці XIX – на початку XX ст. відбувається період становлення музичної фольклористики як науки. У цей період виникають проблеми щодо впорядкування народнопісенних збірників, наукового дослідження української народної музики.

Важливу роль у процесі становлення української музичної фольклористики відіграв О.Серов, який вперше заговорив про потребу наукового дослідження української музики.

Першим, хто представив світові українські народні пісні в достеменній фіксації та "в їх природній одежі" – гармонізації, зберігаючи старанно усі стилеві прикмети української народної музики, був М.Лисенко. Він зібрав і згармонізував 700 українських пісень. Своїми збірниками, зауважує Ф.Колесса, М.Лисенко "заклав підвалини для дослідників української народної музики".

Вирішальне значення в розвитку української фольклористики XX ст. мало створення у Львові Наукового товариства імені Шевченка (1892) та Етнографічної комісії (1898), до якої увійшли Ф.Колесса, Й.Роздольський, С.Людкевич. Етнографічна комісія НТШ публікувала найважливіші музично-етнографічні матеріали на сторінках "Етнографічного збірника" та "Матеріалів до української етнології та антропології".

У кінці XIX – на початку XX ст. велася активна робота у Наддніпрянщині по збиранню, пропаганді та публікації українського багатоголосся.

У кінці 90-х рр. XIX – на початку XX ст. починає свою збирацьку й дослідницьку роботу К.Квітка (1880–1953). Його перші спроби записування народнопісенних зразків належать до 1896 р. У перші десятиліття XX ст. К.Квітка публікує декілька своїх статей: "Дещо про вірменську народну музику" (1903), "Новітня українська музична етнографія" (1912) та ін. У 1922 р. вийшов фундаментальний збірник дослідника "Українські народні мелодії", який підсумував усю збирацьку діяльність К.Квітки, починаючи з 1896 р. і закінчуючи 1921 р.

Великий внесок у розвиток української музичної етнографії зробили зарубіжні фольклористи О.Кольберг та Л.Куба, російська фольклористка Є.Ліньова.

Важлива роль у дослідженні українського музичного фольклору належить Ф.Колесі (1871–1947). Його першою працею була збірка хрестоматійного характеру "Огляд українсько-руської народної поезії" (1905). Найважливішою теоретичною працею в галузі етномузикознавства на початку ХХ ст. стала "Ритміка українських народних пісень" (1907) Ф.Колесі. У ній вчений на широкому порівняльному матеріалі висвітлив історичний розвиток ритміки в народнопісенній творчості, вперше систематизував ритмічні форми в українському пісенному фольклорі, показав його стильові зв'язки з фольклором інших слов'янських народів і з писемною літературою.

Дисертант констатує, що в перші десятиліття ХХ ст. окреслюється основне коло проблематики вітчизняної музичної фольклористики: походження та історичний розвиток народної музики, її ритмічні й мелодичні особливості, її значення для професійної музичної творчості. Праці М.Лисенка, П.Сокальського, С.Людкевича, Ф.Колесі, К.Квітки, Й.Роздольського та інших фольклористів заклали міцну базу для подальшого вивчення української народної музики.

У *третьому розділі "Діяльність Кабінету музичної етнографії ВУАН (1922–1935 рр.)"* відзначається, що помітних успіхів у розвитку української фольклористики було досягнуто у 20-х рр. ХХ ст. У республіці створено ряд державних етнографічних установ, які досліджували побут, матеріальну та духовну культуру українського народу і національних меншин. Фольклористична робота зосереджувалася головним чином в установах Всеукраїнської Академії наук. У системі ВУАН засновано Етнографічну комісію (1920), Музей антропології та етнології (1921) (пізніше отримав назву Кабінет антропології та етнології), Кабінет музичної етнографії (1922), Комісію краєзнавства (з секцією етнографії) (1922) та ін. У 1925 р. при науково-дослідній кафедрі історії України ВУАН було створено Кабінет примітивної культури та її пережитків у побуті і фольклорі.

У 30-х рр. українську музичну фольклористику спрямовують у русло політичної кон'юнктури, велика увага надається питанням використання народної творчості класиками марксизму-ленінізму, їх поглядам на фольклор, заохочується пропаганда штучно створюваних пісень радянської епохи.

Дисертант розглядає внесок Кабінету музичної етнографії ВУАН у дослідження українського музичного фольклору і народної музики національних меншин, роботу по обладнанню Кабінету та його функціонування як наукової інституції.

Незважаючи на складне матеріальне становище, керівник Кабінету і спочатку єдиний штатний співробітник К.Квітка з великим ентузіазмом

розгорнув збирацьку, дослідницьку, педагогічну, пропагандистську роботу. Особливу увагу вчений приділяв записуванню календарно-обрядових пісень та українських народних дум.

До вивчення народного епосу активно підключився В.Харків, який розпочав свою діяльність як нештатний науковий співробітник Кабінету музичної етнографії ВУАН (з 1927 р.), будучи аспірантом Ф.Колесси. З метою запису народних дум від кобзарів дослідник здійснив декілька експедицій на Харківщину. Упродовж 1927–1931 рр. В.Харків записав 900 українських мелодій у Київському, Чернігівському, Харківському, Могилівському та Кам'янець-Подільському округах.

Велику роботу по записуванню української пісенності провів співробітник Кабінету М.Гайдай. У 20–30-х рр. він здійснив етнографічні експедиції на Київщину, Вінниччину, Чернігівщину, Проскурівщину (нині Хмельниччину) та в інші регіони УРСР, під час яких занотував близько 3000 українських народних пісень.

Дисертант розглядає проблему дослідження Кабінетом народної музики національних меншин, які проживали у 20–30-х рр. на територіях УРСР та інших республік СРСР. Робота по збиранню і дослідженню музичного фольклору національних меншин проводилася Кабінетом музичної етнографії ВУАН з перших років його заснування. У завдання Кабінету входило також вивчення пісенної творчості українців в інших республіках СРСР, проте воно не було реалізованим.

Співробітники Кабінету музичної етнографії ВУАН (К.Квітка, М.Гайдай, В.Харків) виступали з доповідями на засіданнях Етнографічної комісії ВУАН, друкували свої статті, рецензії у періодичних виданнях – журналі "Етнографічний вісник", часописі "Музика", "Записках Історико-філологічного відділу Української Академії наук", щорічнику "Первісне громадянство".

У 20-х рр. Кабінет музичної етнографії ВУАН став центром, до якого присилали свої записи народних мелодій численні кореспонденти різних національностей, що проживали на території УРСР. Значна робота проводилася К.Квіткою, М.Грінченком, В.Харковим по обладнанню Кабінету (створення бібліотеки, збирання колекції народних інструментів, виготовлення регіональних карт дослідження народної музики, укладання рукописних збірок пісень тощо).

Підсумовуючи огляд роботи Кабінету музичної етнографії ВУАН у 20-х – першій половині 30-х рр. ХХ ст., дисертант відзначає, що діяльність Кабінету у 20-х рр. відрізнялася від його діяльності в першій половині 30-х рр. У 20-х рр. Кабінет зробив вагомий внесок у розвиток музичної

фольклористики, його робота в основному була спрямована на вивчення календарно-обрядових пісень та героїчного епосу українського народу, фольклору нацменшин. У першій половині 30-х рр. діяльність Кабінету почала скеровуватися на виконання ідеологічних замовлень, що негативно позначилось на роботі наукової структури.

У *четвертому розділі "Дослідницький доробок співробітників Кабінету музичної етнографії ВУАН"* аналізується науково-дослідницька діяльність співробітників Кабінету – К.Квітки, В.Харкова, М.Гайдая, М.Береговського.

К.Квітка у своїх працях висвітлював різні питання етномузикознавства: історію народної музики, методи збирання й дослідження фольклорного матеріалу, ритміку та мелодику народних пісень, музичний побут професійних народних співаків, народні музичні інструменти, історію музичної етнографії. Учений приділяв велику увагу проблемам і методам історико-порівняльного дослідження фольклору. Свідченням цього є його розвідка "Ритмічні паралелі в піснях слов'янських народів. Ритмічні форми АВВА в будові строфи" (1923) та стаття "Вступні uwagi до музично-етнографічних студій" (1924). У 1924 р. К.Квітка розробив Програму для дослідження діяльності та побуту кобзарів і лірників "Професійні народні співи й музиканти на Україні". Метою Програми було залучити широке коло ентузіастів до збирання фольклорних й етнографічних матеріалів. Надмірний обсяг соціологічного питальника і, вочевидь, його запізнїла поява стали на перешкоді введення Програми в практику.

Проблемі вивчення ладових систем у їх історичному розвитку присвячені праці К.Квітки "Первісні тоноряди" (1926), "Ангемітонічні примітиви і теорія Сокальського" (1928) та наукове повідомлення "Le système anhémitonique pentatonique chez les peuples Slaves", прочитане дослідником на II з'їзді слов'янських географів і етнографів в 1927 р. в м. Кракові (Польща).

Дисертант констатує, що діяльність К.Квітки у 20-х – на початку 30-х рр. сприяла піднесенню всієї української фольклористики на вищий рівень, визначила нові методи дослідження.

У дисертації вперше дається детальна характеристика науково-дослідницької діяльності В.Харкова (1900–1974).

У своїх експедиціях В.Харків приділяв значну увагу діяльності кобзарів та лірників, цікавився навчанням та репертуаром народних співаків, спостерігав їх побут – праця "Спостереження над лірниками та кобзарями Валківського району на Харківщині" (1928); досліджував будову музичних інструментів та техніку гри на них – розвідка про ліру (1930), в якій учений констатував, що при дослідженні народних інструментів слід звертати увагу

на їх місце і роль у музичній культурі, на їх конструктивні та акустичні властивості, техніку гри на інструменті, вивчати репертуар виконавців, збирати відомості про музикантів (їх побут, навчання, обдарованість, місце в суспільстві), характеризувати реакцію слухачів на гру.

На початку 1930-х рр. В.Харків велику увагу надавав вивченню побуту і музичної культури робітників. Підсумовуючи наслідки своїх експедицій у 1930–1932 рр. на Донбас, В.Харків пише розвідку "Про музичну культуру робітництва Сталінщини", в якій відзначає, що фольклор у музичній культурі робітництва посідає незначне місце.

В.Харків часто виступав з науковими доповідями у ВУАН і поза її межами. Дисертант відзначає, що доповіді дослідника, прочитані ним у першій половині 30-х рр., значно відрізняються за своїм змістом і спрямованістю, визначенням завдань музичної етнографії від попередніх, тобто тих, які він виголосив у кінці 20-х рр.

Так, на доповіді "Завдання музично-етнографічної роботи за реконструктивної доби", прочитаної ним в Асоціації пролетарських музикантів України в Харкові у 1931р., позначився вплив командно-адміністративного підходу до народної спадщини, вузькокласове тлумачення здобутків народної творчості, тобто визнання тільки тих народнопісенних зразків, в яких відбита класова боротьба селян і робітників проти експлуататорів.

Впливи вульгарної соціології і тиску більшовицької ідеології позначились і на розвідці В.Харкова "Пісні про кріпацтво", в якій автор безпідставно твердить, що українська народна пісня віддавна була знаряддям "пропаганди націоналістичних ідей у дворянсько-буржуазній науці".

У 1935–1936 рр. діяльність В.Харкова в Кабінеті музичної етнографії ВУАН була пов'язана із підготовкою до видання збірника "Українська народна пісня".

В основу діяльності В.Харкова лягли принципи збирання і дослідження народнопісенної творчості, розроблені К.Квіткою.

У дисертації вперше висвітлюється науково-дослідницька робота М.Гайда (1878–1965), яка розпочалася на початку 20-х рр. ХХ ст. і значною мірою була пов'язана з діяльністю Кабінету музичної етнографії ВУАН.

М.Гайдаєм написано ряд фольклористичних праць. Заслужують уваги розвідки дослідника "Про "зільніцький" обряд та сполучені з ним пісні" (1927), "Жебрацькі рецитації" (1928) і "Народні голосіння" (1928). В останній М.Гайдай дає характеристику голосінням, які він записав під час експедицій у різні кутки України. У статті "Жебрацькі рецитації" автор констатує, що жебрацькі рецитації споріднені з мелодіями похоронних голосінь. Вони

відзначаються вільною, мінливою і в значній мірі імпровізованою мовою. Записи М.Гайдая підтвердили думку Ф.Колесси про музичну подібність жебрацьких прохань до українських дум.

М.Гайдай приділяв значну увагу збиранню музичного фольклору робітників. У 1930 р. за дорученням Кабінету музичної етнографії ВУАН він їздив в експедицію на Донбас, де досліджував пісенність місцевих робітників-українців, росіян, татар.

Не всі праці М.Гайдая були надруковані, деякі з них у рукописному вигляді зберігаються у фондах Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім.М.Т.Рильського НАН України. Серед них знаходимо статті "Праця з хором над музикально-фольклорним матеріалом" та "Правила музичної орфографії в записах пісенного фольклору" (обидві –1939).

У статті "Праця з хором над музикально-фольклорним матеріалом" М.Гайдай дає методичні поради керівникам хорів щодо організації роботи по вивченню і виконанню народних пісень.

Підсумовуючи фольклористичну діяльність М.Гайдая, дисертант констатує, що напрями його збирацької роботи, тематика праць, порушені в них проблеми значною мірою віддзеркалюють тенденції фольклористики 1920–1930-х рр. в Україні.

У контакті з Кабінетом музичної етнографії ВУАН, користуючись його науковими засобами та досвідом і вважаючись його членом, працював М.Береговський (1892–1961), який з жовтня 1929 р. був одночасно керівником Кабінету музичної етнографії та музики в єврейському побуті Інституту єврейської культури ВУАН.

Упродовж 1929–1930рр. М.Береговський провів 4 музично-етнографічні експедиції: в Білу Церкву (1929), у Славути (1929), в Одесу (1930) і в Умань (1930). Зібраний фольклорний матеріал він використав у своєму науковому дослідженні "Чужомовні й різномовні пісні в євреїв України, Білорусії й Польщі" (1930).

У 1934 р. був опублікований збірник М.Береговського "Еврейский музыкальный фольклор", в якому вміщено 140 єврейських мелодій. М.Береговському належать також неопубліковані замітки про обряди і музичний фольклор у побуті караїмів, що зберігаються в рукописних фондах Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім.М.Т.Рильського НАН України.

Таким чином, співробітниками Кабінету музичної етнографії ВУАН було проведено значну фольклористичну роботу, але велика частина їхнього творчого доробку й досі залишається неопублікованою.

Дослідження та аналіз діяльності Кабінету музичної етнографії ВУАН

дали можливість зробити наступні **висновки**:

1. Різномісна діяльність фольклористів кінця XIX – початку XX ст. М.Лисенка, П.Сокальського, С.Людкевича, Ф.Колесси, К.Квітки, Й.Роздольського та інших збагатила народознавство народнопісними матеріалами, науково-теоретичними працями з музичної фольклористики, інструментознавства, методики й методології народознавчих досліджень. Накопичення музично-фольклорних знань, удосконалення методики збирання та осмислення матеріалу, поява нових тематичних збірників призвели до піднесення української музичної фольклористики на новий, вищий щабель розвитку.

2. Розвиток української музичної фольклористики і діяльність Кабінету музичної етнографії ВУАН були обумовлені тогочасним суспільно-політичним життям. Політика українізації, здійснювана у 20-х – на початку 30-х рр. XX ст., будучи спрямована на розвиток української культури, сприяла вивченню українського музичного фольклору, а з її згортанням народознавчі дослідження починали тлумачитись як націоналістичні. Репресій та утисків зазнало багато вчених-українознавців.

3. Кабінет музичної етнографії ВУАН був створений як наукова установа, яка займалася збиранням та вивченням фольклору українського народу та національних меншин, що проживали на територіях УРСР та інших республік СРСР. Діяльність Кабінету розгорталася у двох напрямках – науково-організаційному та науково-дослідницькому – і здійснювалася у таких формах: організація експедицій для збирання музично-фольклорного матеріалу, створення широкої кореспондентської мережі, опрацювання зібраних народнопісних зразків, підготовка програм для збирачів фольклору, циклів лекцій для широкої аудиторії, виготовлення регіональних карт дослідження народної музики, консультативна робота (з композиторами, виконавцями, педагогами, працівниками радіомовлення), створення наукової бібліотеки та колекції народних музичних інструментів, укладання фольклорних збірників і написання праць з методики збирання фольклору та проблем музичної фольклористики.

4. Значно гальмували дослідницьку діяльність співробітників Кабінету музичної етнографії ВУАН, крім відзначених вище політичних моментів, матеріальні проблеми. Їх не вирішеність залишалася впродовж усього періоду існування установи. Сюди входили кошти, виділені на заробітну платню співробітникам, на фінансування експедицій, закупівлю необхідного

обладнання. Кошти, що їх виділяли вищі органи для вирішення фінансових проблем, були недостатніми.

Всупереч труднощам, збирацькій діяльності співробітників Кабінету музичної етнографії ВУАН сприяло посилення краєзнавчого руху. Широке коло громадськості допомагали збирати необхідний матеріал.

5. Характерною особливістю фольклористичної діяльності співробітників Кабінету був тісний зв'язок з етнографією як наукою, що вивчає етнічні процеси, життя, побут та звичаї народу. Подібні взаємозв'язки розширювали горизонти фольклористичної науки, сприяли поглибленню уявлень про предмет дослідження. Вони забезпечували можливість дослідження музичного фольклору в тісному зв'язку з побутом мас.

Багатогранній діяльності співробітників Кабінету сприяли і наукові контакти з іншими установами ВУАН – Кафедрою української етнографії, Комісією історичної пісенності, Кабінетом примітивної культури та іншими науковими структурами; тісне співробітництво з окремими збирачами та дослідниками фольклору.

6. Видатний учений К.Квітка вдало поєднував збирацьку роботу з науковим осмисленням записаного народнопісенного матеріалу. У 20-х рр. його дослідницький талант досягнув найвищого розквіту. У 1922 р. він опублікував збірник "Українські народні мелодії", який став своєрідною хрестоматією української народної музики. Велику увагу К.Квітка приділяв методиці запису народної музики, яку він вважав найважливішим завданням музичної фольклористики. Вчений розцінював народні пісні як живі документи, споріднені за їх значенням з історичними манускриптами та археологічними знахідками. К.Квітка відіграв першорядну роль у розробці теорії фольклору, еволюції в новітніх умовах його розвитку. Науково-дослідницькі методи вченого лягли в основу діяльності співробітників Кабінету музичної етнографії ВУАН М.Гайдая, В.Харкова, М.Береговського, які провели значну роботу по збиранню та дослідженню фольклору українського народу і національних меншин.

Основні положення дисертації викладені у публікаціях автора:

1. Фольклористична діяльність М.П.Гайдая у 20-х рр. ХХ ст. // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені В.Гнатюка. Серія Мистецтвознавство. – 1999. – №2. – С. 107-113 (0,5 друк.арк.).

2. З історії Кабінету музичної етнографії ВУАН // Народна творчість та етнографія. – 1999. – №5-6. – С. 115-124 (0,6 друк.арк.).

3. Українська музична фольклористика останньої третини ХІХ – початку ХХ ст. // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури. – 1999. – Вип. 3.–Ч. 2.–С. 112-123 (0,5 друк.арк.).

4. Внесок В.Харкова в українську музичну фольклористику // Народознавчі зошити. – 2000. – №1. – С. 108-114 (0,7 друк.арк.).

Анотації

Юзефчик О.Л. Діяльність Кабінету музичної етнографії ВУАН у контексті розвитку української музичної фольклористики кінця ХІХ– першої третини ХХ ст.– Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за спеціальністю 17.00.03 – музичне мистецтво. – Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім.М.Т.Рильського НАН України, Київ, 2000.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню багатогранної діяльності Кабінету музичної етнографії ВУАН у 20-х – першій половині 30-х рр. ХХ ст. На основі архівних джерел, наукових праць та матеріалів преси висвітлюється збирацька, науково-дослідницька й популяризаторська робота керівника Кабінету К.Квітки та співробітників – М.Гайдая, В.Харкова, М.Береговського. Вказується, що К.Квітка та наукові працівники Кабінету зробили цінний внесок у вивчення українських народних пісень та народної музики національних меншин.

Відзначається, що Кабінет музичної етнографії у 20-х – першій половині 30-х рр. ХХ ст. став справжнім науковим центром музичної фольклористики. Обладнання Кабінету (бібліотека, фотоальбоми, рукописні збірки народних пісень, карти досліджень народної музики, фонограми, колекція народних музичних інструментів та ін.) сприяло безпосередньому ознайомленню науковців-фольклористів, композиторів, педагогів-музикантів, працівників радіомовлення з народними піснями різних регіонів України, із досягненнями вітчизняних та зарубіжних учених у галузі етномузикології.

У додатку до дисертації у формі таблиці представлена географія та хронологія експедиційних поїздок К.Квітки, М.Гайдая та В.Харкова.

Ключові слова: Кабінет музичної етнографії ВУАН, українська музична фольклористика, українські народні пісні, народна музика національних меншин, фонограма, етномузикологія, архів.

Юзефчик О.Л. Деятельность Кабинета музыкальной этнографии ВУАН в контексте развития украинской музыкальной фольклористики конца XIX – первой трети XX в. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата искусствоведения по специальности 17.00.03. – музыкальное искусство. – Институт искусствоведения, фольклористики и этнологии им.М.Т.Рыльского НАН Украины, Киев, 2000.

Диссертация посвящена комплексному исследованию многогранной деятельности Кабинета музыкальной этнографии ВУАН в 20-х – первой половине 30-х гг. XX века. Значительное внимание диссертант уделяет рассмотрению собирательской и исследовательской деятельности украинских и зарубежных фольклористов, в частности Н.Лысенка, П.Сокальского, С.Людкевича, Ф.Колессы, К.Квитки, И.Роздольского, Л.Кубы, О.Кольберга и других ученых, труды которых стали основой для последующей деятельности Кабинета музыкальной этнографии ВУАН. В диссертации также анализируется научно-культурная ситуация 1920–1930-х гг. В 20-х гг. были достигнуты заметные успехи в сфере фольклористики. В республике создано ряд государственных этнографических учреждений, изучавших быт, материальную и духовную культуру украинского народа и национальных меньшинств.

Одним из таких учреждений был Кабинет музыкальной этнографии ВУАН, в задание которого входило исследование музыкального фольклора украинского народа и национальных меньшинств, проживающих на территориях УССР и других республик СССР.

Центральное место в работе занимает освещение собирательской, научно-исследовательской и популяризаторской деятельности руководителя Кабинета музыкальной этнографии К.Квитки и сотрудников – М.Гайдая, В.Харькова, М.Береговского. К.Квитка сыграл первостепенную роль в разработке теории фольклора, эволюции в новейших условиях его развития. В диссертации указывается, что К.Квитка и научные сотрудники Кабинета сделали ценный вклад в изучение украинских народных песен и дум, а также народной музыки национальных меньшинств. Отмечается, что Кабинет музыкальной этнографии ВУАН в 20-х – первой половине 30-х гг. XX в. стал настоящим центром музыкальной фольклористики. Оборудование Кабинета (библиотека, фотоальбомы, рукописные сборники народных песен, региональные карты исследования народной музыки, фонограммы, коллекция народных музыкальных инструментов и др.) способствовало непосредственному ознакомлению научных работников, композиторов, педагогов-музыкантов, работников радиовещания с народнопесенным творчеством

различных регионов Украины, с достижениями отечественных и зарубежных ученых в области этномузыкалогии.

Диссертант отмечает, что в 30-х гг., вследствие политических репрессий, деятельность Кабинета музыкальной этнографии была свернута. После отъезда К.Квитки в Москву (1933 г.) Кабинет возглавил В.Харьков, который большое внимание уделял изучению рабочих песен, связанных с классовой борьбой.

Несмотря на непродолжительный период работы, Кабинет музыкальной этнографии ВУАН в 1920-х – первой половине 1930-х гг. сыграл большую роль в объединении деятелей украинской культуры и, в частности, благодаря трудам К.Квитки, в поднятии мирового престижа украинской этномузыкалогии.

В приложении к диссертации в форме таблицы представлена география и хронология экспедиционных поездок К.Квитки, М.Гайдая, В.Харькова.

Ключевые слова: Кабинет музыкальной этнографии ВУАН, украинская музыкальная фольклористика, украинские народные песни, народная музыка национальных меньшинств, фонограмма, этномузыкалогия, архив.

Yuzefchyk O.L. The activities of the Office of Musical Ethnography of the All-Ukrainian Academy of Sciences in the context of the development of the Ukrainian musical folkloristics at the end of the XIX and the first third of the XX century. – Manuscript.

The thesis for a scientific degree of the Candidate of Art Criticism by speciality 17.00.03 – musical art. – M.T.Rylsky Institute of Art Criticism, Folkloristics and Ethnology, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 2000.

The dissertation is dedicated to the complex investigation of the manifold activities of the Office of Musical Ethnography of the All-Ukrainian Academy of Sciences in the 20-th and the first half of the 30-th years of the XX century. The collecting, scientific-research and popularizing work of the leader of the Office K.Kvitka and the scientific workers M.Haiday, V.Kharkiv and M.Berehovsky is lighted on the basis of the archival sources, scientific works and materials of the press. It is pointed out that K.Kvitka and the scientific workers of the Office made a valuable contribution to the study of Ukrainian folk songs and folk music of national minorities.

It is noted that the Office of Musical Ethnography became the real scientific centre of the musical folkloristics in the 20-th and the first half of the 30-th years of the XX century. The equipment of the Office (the library, the photo-albums, the manuscript books of folk-songs, the maps of the investigation of folk music, the

phonograms, the collection of folk musical instruments etc.) favoured the first-hand acquaintance of specialists in folk-lore, composers, teachers of music, workers of the broadcasting with folk songs of different regions of Ukraine, with the achievements of the native and foreign scholars in the field of ethnomusicology.

In the dissertation's appendix the table representing geographic areas and the chronology of K.Kvitka, M.Haidai and V.Kharkiv's expeditions is inserted.

Key words: Office of Musical Ethnography of the All - Ukrainian Academy of Sciences, Ukrainian musical folkloristics, Ukrainian folk songs, folk music of national minorities, phonogram, ethnomusicology, archives.

Підписано до друку *8.11.* 2000 р. Формат 60х90 1/16. Папір офсетний.
Друк офсетний. Умовн. друк. арк. *0,9.* Тираж *100* екз. Замовлення № *423.*

Видавництво та друк - Інформаційно-видавничий центр Товариства "Знання" України
03150, м.Київ, вул. Велика Васильківська (Червоноармійська), 57/3, к.214.
Тел. 227-41-45, 227-30-97

452154

АВ 47.595

МИСТ